

est primum principium, quæ fundat debitum patriæ, et religionis.

XXXI. Secundum quod dicimus est, quod supposita distinctione pœnitentiæ a religione, neque approbanda est sententia Suarez lib. III de religione, cap. IX, num. XVII, neque magister Nugno II tomo, in tertia parte, quæst. LXXXV, art. VI, dub. II, qui per extrema procedentes, primus, sine ulla restrictione posuit pœnitentiam esse excellentiorem religione, quia attingit debitum magis rigorosum, et magis accedens ad perfectionem justitiæ, quia jus divinum læsum magis debet resarciri, quam cultus: secundus vero, sine ulla distinctione dixit religionem esse excellentiorem pœnitentia. Cæterum nos mediâ via procedimus, nam pœnitentia potest comparari cum religione acquisita, vel cum infusa. Si comparetur cum acquisita, pœnitentia est superior religione, quia pœnitentia intrinsece, et ex se est virtus infusa, ut tradunt communiter theologi III p. quæst. LXXXV, art. VI. Et videtur deduci evidenter ex principiis definitis in Concilio Tridentino, nam sess. XIV, cap. IV, can. V, definitum est quod: « Qui dixerit contritionem non esse utilem dolorem, nec præparare ad gratiam, anathema sit. » Dispositio autem ad gratiam debet esse supernaturalis, cum inter dispositionem, et formam ad quam disponitur, debeat esse positiva proportio. Et ideo dicitur in eodem Concilio sess. VI, can. III, quod: « Si quis dixerit sine præveniente Spiritus sancti adjutorio posse hominem pœnitere, ut oportet, ut ei justificationis gratia infundatur, anathema sit. » Est ergo pœnitentia virtus supernaturalis infusa, et consequenter simpliciter excellentior religione acquisita. Et in hoc castigamus sententiam magistri Nugno, neque ejus ratio aliud convincit, quia religio, inquit, ex-

cellentiori modo reddit debitum Deo scilicet per se, pœnitentia autem per accidens, id est, supposito peccato: nam ex alia parte simpliciter excedit, quia pœnitentia reddit Deo debitum supernaturaliter; religio autem acquisita naturaliter.

XXXII. Si vero comparemus pœnitentiam cum religione infusa, sic religio est superior pœnitentia. Et in hoc tenemus contra Suarez. Videtur tamen sententia D. Thomæ loco citato, III p. art. VI, in fine corporis, ubi inquit, quod: « Pœnitentia quantum ad aliquid est prima inter cæteras virtutes ordine temporis; quantum ad ejus actum, qui primus occurrit in justificatione impii: sed ordine naturæ videntur esse aliæ virtutes priores; sicut quod est per se, est prius eo, quod est per accidens. Nam aliæ virtutes per se videntur esse necessariæ ad bonum hominis: pœnitentia autem per accidens supposito peccato. » Ubi sanctus doctor non solum comparat pœnitentiam aliis virtutibus, quantum ad usum, ut explicat Suarez, si quidem quantum ad actum, seu usum dicit pœnitentiam esse priorem; sed etiam quantum ad naturam, et non usum, in quo dicit esse posteriorem. Et cum ordo naturæ sit ordo perfectionis, pœnitentia in perfectione posterior est aliis virtutibus.

XXXIII. Et hinc sumitur ratio hujus, quia religio et pœnitentia, licet convenient in objecto cui seu termino ad quem, tamen ex parte materiæ et objecti quod, pœnitentia non se habet directe, et immediate ad honorem divinum, sicut religio, sed quasi inchoative, et indirecte, quatenus destruit offensam Dei, et peccatum quasi dispositive. Peccatum autem opponitur pluribus, et ideo a pluribus causis destruitur ad quas dicit ordinem pœnitentia. Nam peccatum est actus vo-

luntarius circa aliquam materiam, quo homo constituit in creatura finem ultimum, quod est proprium Dei. Et pro ea parte, quæ est peccatum in aliqua determinata materia, verbi gratia temperantiæ, destruitur per oppositam virtutem in illa materia, scilicet temperantiam. Et pro illa parte, qua in illo finis ultimus constituitur, per charitatem destruitur, quæ ponit finem ultimum in Deo. Et ideo displicentia præcise de peccato præterito est immediate actus charitatis, ut docet S. Thomas quæst. LXXXV, art. II ad primum tertiæ partis.

XXXIV. Denique pro ea parte, qua offendit Deum tollendo ab eo, id quod est proprium Dei, sic est expiabile per actus ipsius peccantis, qui debet hoc resarcire, et pertinet ad pœnitentiam; sicut etiam idem peccatum quatenus inducit maculam in anima, tollitur per gratiam. Hoc autem quod est tollere peccatum ea præcise ratione, qua expiabile est ab ipso, qui commisit, dicit quemdam modum justitiæ ad Deum valde imperfectum. Non enim pertinet ad pœnitentiam tollere absolute, et quantum ad omnia peccatum, sed dispositive, et imperfecte, eo scilicet modo, quo expiari potest ab ipso, qui commisit peccatum; hoc enim est essenziale pœnitentiæ quod sit restauratio offensæ per modum expiationis ab ipso qui peccavit; qui autem peccavit, non potest perfecte reddere Deo justum rigorosum, sed imperfectissime dispositive. Unde ut perfecte fieret hoc justum, et tolleretur ex justitia peccatum, necessarium fuit, ut ille veniret, de quo simpliciter, et perfecte dicitur: *Ecce qui tollit peccata mundi.*

XXXV. Pœnitentia ergo non simpliciter tollit peccatum, sed disponit ad tollendum. Et ideo necessaria est charitas, quæ ponendo finem ultimum oppositum, tollat illud tam-

quam inducens formam oppositam, et a passione Christi tollitur per justitiam perfectam. Et ideo aliter concurrunt passio Christi ad tollenda peccata, aliter charitas et gratia, et aliter pœnitentia: religio autem non ut dispositio, sed ut per se, et directe reddit Deo honorem debitum a creatura, ut dicit D. Thomas in articulo, et ideo invenitur in statu innocentiae, et in Angelis et in Christo, in quibus tamen non ponitur pœnitentia. Ex his patet ad rationem Suarez modo adductam.

XXXVI. Ad id vero, quod ab initio proponebatur pro hac virtute contra religionem, etiam ex dictis respondetur, quod pœnitentia non est ultima dispositio ad gratiam per se sola, sed ut conjuncta, et formata a charitate; sicut non quicumque calor est ultima dispositio ad ignem, sed calor ut octo, qui est conjunctus igni, et esse conjunctum est esse formatum. Et ideo pœnitentia sola, et secundum se indiget misericordia Dei, ut hominem justificet, quia per se sola non inducit debitum ad gratiam, alias gratia non esset gratia, et consequenter si non inducit debitum, expectat misericordiam, et illa adveniente formatur per charitatem, et fit dispositio ultima expellens peccatum. Et ita dicitur in Concilio Tridentino sess. XIV, cap. IV: « Ita demum præparat contritionis motus ad remissionem peccatorum si cum fiducia divinæ misericordiæ conjunctus fit. » Non est ergo pœnitentia ultima dispositio ad gratiam nisi ex misericordia Dei, ut formata charitate. De quo etiam videatur D. Thomas quæst. XXVIII de veritate, art. I ad octavum.

XXXVII. Quod denique dico, ut rejicias sensum Suarez qui IV tom. III p. disp. VIII, sect. II, num. III, dicit quod contritio ut formata supponit gratiam infusam, et peccatum remissum, et ita non potest esse dis-

positio ad remissionem peccati. Qui tamen non advertit, quod sicut dispositio ultima non dicitur formata, et ultima, quia supponit formam in esse perfecto informantem, sed quia ultimate conjungitur illi; sic neque contritio formata supponit peccatum remissum in esse perfecto, sed ultimate conjungitur illi ex misericordia Dei. Ex dictis autem constat quod restauratio honoris divini læsi, cum non fiat a pœnitentia perfecte, et simpliciter, ut præscindit a charitate, sed solum inchoative, et dispositive, non est tantæ perfectionis sicut religio, quæ reddit honorem debitum a creatura perfecte. Quod autem restaurat honorem Dei læsum simpliciter, ut charitas et satisfactio Christi excellentior est religione.

RELIGIO PRÆFERTUR OBEDIENTIÆ.

XXXVIII. Circa quintam, et ultimam virtutem, scilicet obedientiam, illa expresse ponitur a D. Thoma inferior religione infra quæst. civ, art. iii ad primum, ubi inquit, quod obedientia procedit ex reverentia Dei sub religione. Et hoc ideo, quia obedientia solum respicit Deum ut præcipientem; habet enim servare præcepta Dei, vel superioris, quia præcepta sunt, et sub ratione præcepti. Unde sicut per religionem debet homo Deo cultum ratione primi principii, ita debet obedientiam ratione primi præcipientis, et primæ voluntatis, cui debet conformari per obedientiam.

XXXIX. Ad illum ergo locum primi Regum xv, respondetur cum D. Thoma loco citato, quod ibi non præponitur obedientia religioni, et actibus ejus absolute, sed solum exteriori actui, qui est occisio victimæ, quando ex vera devotione, et obedientia non fit, imo

obedientia, quæ præponitur victimis (ut inquit D. Thomas) est obedientia, quæ procedit ex reverentia Dei, et religione, non obedientia nuda, et præcisa. Et sic patet ad locum D. Thomæ. Dicit enim obedientiam esse laudabiliorem aliis virtutibus, quæ propter Deum alia bona contemnunt, cum obedientia contemnat propriam voluntatem. Patet autem, quod religio etiam habeat subicere voluntatem Deo excellentiori modo, quam obedientia, quia subicit illam excellentiæ Dei, non præcepto. Unde non illi, sed aliis virtutibus, quæ voluntatem Deo subiiciunt præfertur obedientia. Similiter etiam interpretanda est auctoritas Gregorii sicut et illa primi Regum xv. Vel dic ex D. Thoma, quod ad litteram obedientia præfertur victimæ, non quomodocumque, sed quæ fiebat contra mandatum Dei, ut fecit Saul contra mandatum Dei servans pecora Amalec ad victimas.

XL. Denique ad ultimum locum D. Thomæ respondetur, quod ibidem expresse ponit obedientiam habere medium, non quidem secundum circumstantias quanti, sicut de religione dixit articulo præcedenti, sed secundum alias circumstantias, ut si obediat quando non debet, vel qui non debet: qua ratione etiam in pœnitentia datur medium; ut si quis satisfacere velit Deo, quando non debet, vel quomodo non debet. Unde in Scriptura aliquorum pœnitentia non probatur, ut Hebræor. xii: *Esau non invenit locum pœnitentiæ, quamquam cum lacrymis inquisisset eam*: et ii Macchab. ix: *Orabat autem hic scelestus Dominum, a quo non esset misericordiam consecuturus*. Quod vero dicit S. Thomas obedientiam non habere medium inter duas malitias, hoc in virtute justitiæ etiam invenitur, quia omne peccatum contra justitiam sive per excessum, sive per defectum est injustitia: et

omne peccatum contra obedientiam est inobedientia; non sicut in aliis virtutibus, ut fortitudo quæ inter timiditatem est et temeritatem, et spes inter desperationem et præsumptionem, quæ sunt duæ malitiæ speciei diversæ in quantum extrema.

ARTICULUS VII.

Utrum religio habeat aliquem actum exteriorum, seu aliquas exteriores cæremonias?

I. In titulo ly exteriorum actum, intellige actum corporaliter exercitum. Solet enim aliquando sumi apud D. Thomam actus exterior non pro actu corporali tantum, sed pro quocumque actu imperato, et actus interior pro imperante, quia imperatus semper est extra imperantem, et ab illo exiens, et ita comparatur ad illum ut exterior. Quod egregie notavit Cajetanus 1-2, quæstio xviii, art. vi, ubi actus voluntatis interior dicitur se habere ut formale respectu exterioris, quia accipitur interior pro actu imperante, qui versatur circa finem; et exterior pro imperato, qui est circa ea, quæ sunt ad finem. Et licet Suarez existimet omnem actum corporeum esse imperatum ab interiori, quidquid tamen sit de hoc, hic actus exterior non sumitur pro actu imperato a religione quomodocumque, sed pro actu corporeo, et sensibili: de hoc enim est specialis difficultas, an tali actu possit Deus coli, cum sit omnino incorporeus?

II. Unica conclusione respondet S. Thomas. Religioni conveniunt actus interiores, seu spirituales, et exteriores seu corporei; illi quasi principales, et per se, isti quasi secundarii, et ordinati ad interiores. Probat hanc conclusionem primo in

argumento Sed contra ex illo Psalmo lxxxiii: *Cor meum, et caro mea exultaverunt in Deum vivum*. Ex quo videtur, quod Deus sit colendus, non solum actibus interioribus, qui pertinent ad cor, sed etiam exterioribus, qui pertinent ad carnem. Nec te moveat, quod exultatio in Deum videtur pertinere ad gaudium, qui est effectus charitatis, ut determinat S. Thomas supra quæstione xxviii, articulo primo; non autem ad cultum, et ita non bene probatur ex gaudio exteriori, et interiori in Deum cultus interior, et exterior. Hoc inquam movere non debet, quia sæpe in sacra Scriptura exultatio significat laudationem Dei, quæ est pars cultus divini, ut Isai. xii: *Exulta, et lauda habitatio Sion*: Psalm. xxxii: *Exultate justi in Domino, rectos decet collaudatio*: et in Psalmo lxxx: *Exultate Deo adjutori nostro: jubilate Deo Jacob, sumite psalmum, etc.* et Luc. i: *Exultavit spiritus meus in Deo salutari meo*, ubi semper exultatio conjungitur cum laude Dei. Et sic etiam hic exultatio cordis, et carnis ad Dei cultum pertinere intelligenda est, licet ex charitate, ut ait S. Thomas. aut ex spe oriatur, ut interpretatur Augustinus Psalm. lxxxiii, juxta illud Roman. xii: *Spe gaudentes*. Vel si exultatio in rigore sumatur pro gaudio, quod oritur ex charitate, aut spe, intelligitur argumentum D. Thomæ procedere a simili, quod sicut gaudium pertinet ad cor, et carnem, ita et cultus, qui ex tali gaudio frequenter oritur. Aut denique exultatio sumitur pro devotione, et alacritate animi in Deum, qua non solum anima, seu etiam ossa corporis perfundi videntur, juxta illud Psalmi xxxiv: *Anima autem mea exultavit in Domino: omnia ossa mea dicent: Domine quis similis tibi?* Devotio autem, seu alacritas ista est actus religionis, et habet pro effectu lætitiæ, seu exultationem ut